

Питання психології у творчій спадщині Теофана Прокоповича

У статті висвітлюються погляди Теофана Прокоповича щодо змісту низки психологічних утворень та їх функції у процесі регуляції людиною власної поведінки.

Ключові слова: почуття, пам'ять, прагнення, регуляція.

В статті освітаються взгляды Теофана Прокоповича относительно содержания ряда психологических образований и их функции в процессе регуляции человеком собственного поведения.

Ключевые слова: чувства, память, стремление, регуляция.

Треба визнати, що Київська академія переживала у перше десятиліття не найкращі свої часи, пов'язані передусім із кадровим забезпеченням навчального процесу.

“В течении самых первых лет XVIII века, – констатує історик Київської академії, – государь делал настолько усиленные и частые вызовы киевских ученых монахов, в том числе и наставников академии, что начальство последней испытывало даже немалые затруднения относительно замещения должностей, какие занимали лица, отправлявшиеся, по требованию государя, на север России для целей ученых, административных и миссионерских. Главный начальник академии того времени – Киевский митрополит Варлаам Ясинский – радовался тому вниманию, какое оказывал государь Академии, выражал полное сочувствие его просветительным заботам, но в то же время не скрывал от близких ему людей и своей боязни относительно Киевской Академии, которую он горячо любил и которая должна была отпустить от себя наиболее даровитых и необходимых для нее самой питомцев своих. И эти последние также нередко скорбели, оставляя родину и академию по требованию государя...” [10].

І тим не менш, вказана вище непроста ситуація не позначилася на загальній програмі навчання, яка, як і у попередні часи, була розрахована на 12 років і включала три класи: нижчий, середній і вищий.

У першому (нижчому) класі за традицією учні опановували упродовж чотирьох років фару (аналогію), що включала елементарну граматику російської, польської і латинської мов, красне писання і орфографії, а також інфіми, граматики і синтаксими.

Вивчення піітики і риторики, що продовжувалося упродовж двох років, складало зміст програми середніх класів.

Вельми широкою була програма філософського (вищого) класу, викладання якої тривало також два роки. До складу програми входили розділи раціональної (діалектика і логіка), моральної (етика) і натуральної філософії (фізика, математика, метафізика). В свою чергу фізика включала космогонію, есхатологію, метеорологію, уранографію і фізіологічну психологію разом із зоологією. До вищого класу належали предмети власне теологічного змісту, для засвоєння яких відводилося чотири роки. Відповідно до вимог часу програма навчання зазнавала певних змін, які, однак, суттєво не торкалися головної лінії і мети навчального процесу.

Статус академії і вимоги часу не позначилися також і на викладанні змісту психологічних уявлень, зокрема, у філософському курсі Інокентія Поповського, який обіймав посаду префекта академії (1701-1704), згодом і її ректора (1704-1706). Більше того, за здійсненою свого часу П. М. Пелехом і нещодавно підтвердженою ідентифікацією цього курсу українським дослідником рукописної спадщини Києво-Могилянської академії М. В. Симчичом, майже текстуально збігається із змістом філософського курсу свого попередника – Стефана Яворського. Вважається, що на філософському горизонті академії Інокентій Поповський з'явився не завдяки своїм нахилам, скільки не без допомоги митрополита Варлаама Ясинського, якому він доводився небожем. Однак, як зазначається в літературі, Інокентій Поповський володів непоганими ораторськими здібностями і хистом, про що свідчить залишений у рукописі прочитаний ним у 1698-1699 навчальному році риторичний курс.

Місце І. Поповського на посаді викладача філософії посів Христофор Чарнуцький (-1726), який читав курс логіки впродовж 1702-1704 навчальних років [11] і в зв'язку з обранням його префектом (1704-1706) залишив справу викладання філософії Лларіону Ярошевицькому, який до того протягом п'яти років викладав у колеґіумі. Але, щойно розпочавши викладання свого курсу філософії [12] раптово помер, і наступних два навчальних роки курс філософії читав все той же Х. Чарнуцький [13].

На жаль, конкретний зміст прочитаного Х. Чарнуцьким філософських курсів залишається невідомим широкому загалу дослідників, які змушені наразі задовольнятися загальними констатаціями про те, “як учений Чарнуцький належав до прогресивної частини професорів Академії перехідного періоду до Нового часу” (З. Хижняк), а його філософські курси, так само як і інших професорів академії, “підготували ґрунт для подальшого розвитку

прогресивної суспільно-політичної, філософської і мовознавчої думки в Україні” [14].

Маловітшною для історика психології є мимохідь наведена першим довоєнним дослідником психологічної думки в Києво-Могилянській академії П. М. Пелехом інформація стосовно уявлення Х. Чарнуцького про походження матерії і генезу особистості [15]. Тому не можемо не послатися на ту увагу до постаті Х. Чарнуцького “як найбільш помітного професора Києво-Могилянської академії”, яка надається в сучасній Росії дослідниками філософської спадщини духовно-академічних установ першої половини XVIII століття [16].

Певною компенсацією цієї прикрої для істориків української психології прогалини можуть слугувати прізвища учнів Христофора Чарнуцького (нагадаємо, що завершивши викладання філософського курсу, Х. Чарнуцький виконував з 1706 по 1708 р. обов’язки ректора академії, відповідно і професора богослов’я, а з 1708 – по 1709 рік – ректора Київської академії), які залишили помітний слід в історії української і російської духовної культури.

Це, зокрема, перекладач, церковний діяч, автор численних богословських праць, єпископ Рязанський і Муромський, викладач філософії, водночас і перфект Слов’яно-греко-латинської академії (1709-1711) – Гавриїл Бужинський (1680-1731).

Г. Бужинському належать, зокрема, переклад праці відомого німецького гуманіста Еразма Роттердамського (1466-1536) (“Эразмовы дружеские разговоры, СПб, 1717”), а також відомого на той час теоретика природного права і історіографа Самуеля Пуфендорфа (1632-1684) (“Введение в историю европейскую через Самуила Пуфендорфа, на немецком языке сложенное также через Иоанна Крамера на латинский переложенное”, СПб, 1718; “О должностях человека и гражданина по закону естественному”, СПб, 1724). Г. Бужинському, як припускається, належить честь авторства із найвідомішої упродовж багатьох десятиліть праці із питань дворянської моралі. (“Юности честное зеркало или показание к житейскому обхождению. Собранные от разных авторов”, СПб., 1717).

Яскравою постаттю у складі списку учнів Х. Чарнуцького є постать митрополита Київського і Галицького, палкого прихильника освіти, великодушного опікуна Київської академії – Рафаїла Заборовського (1677-1747), ім’я якого в той час вона носила, як Києво-Могило-Заборовська академія.

Помітний слід в духовній культурі Росії, зокрема під час перебування його на посаді єпископа Псковського, Ізборзького і Нарвського (1725). Завдяки його старанням у Псковській духовній семінарії був вперше відкритий філософський клас. Не залишилася

непомітною і діяльністю Рафаїла Заборовського на посаді викладача риторики Слов'яно-греко-латинської академії. Як автор багатьох повчань і невтомний заступник освіти Рафаїл Заборовський отримав вдячну по собі пам'ять не лише з боку своїх співвітчизників, але й росіян (“Муж сей добродетели сосвтавлен красота пастырей и жилище благочестия. Кроток был, незлобив, снисходителен, преступникам удобопроситель, милостив, всем неукрыт. В искусстве риторском знаменит, в проповеди благоглаголив, славен и красноречив, народ в проповеди Златоустом разглашае, в увещеваниях страшен, всеми любим и почитаем. Ревнитель учений и ученых любитель, чтитель и благодетель”) [17].

Не залишилися без уваги нащадків і такі вчені Х. Чарнуцького, як вищезгаданий нами Теофілакт Лопатинський (бл. 1680-1741) і Амвросій Юшкевич (бл. 1690-1745) – автор багатьох богословських праць і проповідей, засновник Псковської духовної семінарії, архієпископ Новгородський і Великолуцький.

Водночас, найяскравішою зіркою, що спалахнула на небосхилі Києво-Могилянської академії періоду, що тут розглядається, була, безперечно, постать Теофана Прокоповича (1677-1736), мужа, який “у науці, філософії і теології настільки вчений, що на Русі рівного йому не було. За природою гострим розумом і на диво твердою пам'яттю був обдарований” (В. Татищев), “один із видатних київських академічних діячів” (Ф. Титов), “Найвизначніший з усіх професорів філософії Київської Академії XVIII ст.” (П. М. Пелех), “найвидатніший діяч раннього Просвітництва” (З. Хижняк), “найбільший філософський авторитет в Україні й Русі” (В. Литвинов), “найбільш видатний мисленник кінця XVII – початку XVIII ст.” (М. Нічик). Такі характеристики Т. Прокоповича можна продовжувати і продовжувати.

Беручи до уваги достатню обізнаність дослідників, гадаємо, і широкого загалу читачів, з бібліографічними даними Т. Прокоповича [18], вважаємо доречним безпосередньо зупинитися на психологічних поглядах Т. Прокоповича, принаймні в обсязі, який дозволяє прочитаний ним у 1706-1708 навч. роках філософський курс [19], а також праці, що вийшли друком у недалекому минулому і до недавнього часу. Виключення становлять віднайдені нещодавно М. В. Симчином філософські тези Т. Прокоповича з питань логіки, фізики, метафізики й етики, які, на жаль, й досі зберігаються у Національному музеї у Варшаві [20].

Зазначимо, що за результатами здійсненої свого часу П. М. Пелехом ідентифікації змісту філософського курсу Т. Прокоповича, зокрема, того розділу фізики, який за традицією присвячувався

проблемам душі, відповідного тексту виявлено не було. Це, звісно, може знайти будь-яке ймовірне пояснення, проте аж ніяк не байдужим чи скептичним ставленням Т. Прокоповича до сфери знань, яка все активніше стверджувала свій авторитет у складі тих галузей знання, які відповідали тогочасним уявленням про науку, адже “хто не бачить, яка користь від наук! І хоча невчені люди теж можуть споглядати порядок речей, – однак деякі речі від них немов закриває морок. І якщо морок в їхніх душах не розсіяти світлом знань, то навіть очевидні речі вони будуть сприймати немов сліпі” [21].

Отже, наведене вище уявлення про науку, що перевищує славу військових подвигів і прирівнюється, завдяки своєму красномовству, силі зброї, трактується Т. Прокоповичем в якості світоглядної орієнтації при викладенні ним курсу риторики і тієї його частини, що безпосередньо стосується проблеми природи, чинників і норм вияву емоційної (ефективної) сфери людини.

Власне кажучи, своє уявлення про душу Т. Прокопович виклав у стислій передмові до тієї частини уявлення, яке сьогодні не може не визнати науково бездоганним, а беручи до уваги усталену на той час традицію нав’язливого відтворення у другій частині фізики вчення Арістотеля про душу, ледь не епатажним.

“Дар красномовності, – стверджує Т. Прокопович у зачині до основного тексту, – чи назвати його доблестю чи силою, то все одно, завдяки йому на нашу думку, прославляються імена авторів. Бо хоч душа людини є настільки потаємною й настільки мінливою, що жодною силою її не можна розгадати, та, однак, ораторське мистецтво її розкриває” [22].

Звідси, мабуть, стає зрозумілою відмова Т. Прокоповича давати, як це мало місце у курсах його попередників, розлогу характеристику поглядів Арістотеля про душу, викладені ним у відомих трьох книгах, оскільки в них бракувало розмірковування щодо предмета уваги, що розглядався у даному розділі, з одного боку, і, найголовніше – відсутність достатньо аргументованих доведень походження, видів і форм вияву почуттів залежно від їх якості (модальності) і чинника породження – зідругого.

Слушно наголошуючи на категорії дії як чинника породження почуття людини Т. Прокопович виводить цю дію за межі предметно-практичної діяльності, перетворюючи її таким чином у самостійну внутрішню за своїм походженням психологічну детермінанту, адже почуття, за визначенням Т. Прокоповича, “це збудження чуттєвої душі, яке викликане уявою про добро чи зло” [23].

Таке уявлення людини про добро і зло закладено у її природі, за Т. Прокоповичем, самим Творцем, так само, як і вся палітра людських почуттів, та й більше – і самі органи чуття є продуктом його волі.

Отже, пізнання людиною добра чи зла як заданої їй при народженні першопричини і постає (поруч із зовнішніми збудниками) зародком актуалізації відповідних класів почуттів. До першого, за Т. Прокоповичем, належать почуття любові, прагнення, занепокоєння, або тривога, надія чи впевненість, задоволення, втіха, або радість. До другого – ненависть, страх, розпач, гнів, обурення, смуток, сором, співчуття.

“За всім тим, переконує Т. Прокопович, – першоджерелом, основою і початком всіх почуттів людини, на відміну від строкатості уявлень багатьох авторів, що торкалися цієї теми, є любов, яка, в свою чергу має дві властивості – бажати добра і не бажати зла. “... коли користуємося першою властивістю любові, то ми любимо, прагнемо, сподіваємося, радіємо з того, що здається, веде нас до певних речей, коли ж другою – то ми відвертаємося, гніваємося, обурюємось, боїмось, співчуваємо, соромимось, витрачаємо надію, відчуваємо біль, чого, очевидно, уникаємо” [24].

Любов, як прагнення волі до добра, до доброї справи, є тим самим добром. Це зовсім не означає, що таке прагнення обмежується лише тим, що складає добро, адже практика свідчить, що людина предметом любові обирає речі, несумісні із добром (погані речі). “В дійсності – уточнює Т. Прокопович, людина не вбачає у цій речі любові, проте робить це тому, що сподівається побачити у ній щось добре, навіть якщо воно і оманливе (самогубство, як приклад). Отже, любов спрямовується на добро, прикладом чого може слугувати дружба як прагнення добра не для власної особи, але для іншого. В цьому сенсі, за Т. Прокоповичем, атрибутом любові є її безкорисливість.

Посилаючись на Арістотеля й інші джерела, Т. Прокопович поділяє думку про те, що любов до іншого спричиняється такими чеснотами останнього, як доброзичливість, спільність та співучасть у щасті і горі, справедливість, розсудливість, знання, побожність, ласкавість, згода, подібність характерів, чесність, довіра, простота, краса, спорідненість, а також ніжність і привітність, врешті-решт і сама любов як чинник взаємності.

“Отже, – резюмує Т. Прокопович, – якщо ти до когось намагаєшся викликати любов, то повинен заявити слухачам, що у цієї людини є всі або деякі причини, щоб її любити” [25]. В цьому контексті не можна не углядіти певного зв’язку між щойно наведеними поглядами Т. Прокоповича і розробленою в недавні часи німецьким психологом Н. Пезешкіаном теорії, так званої, позитивної психотерапії.

Звертає на себе спосіб, згідно Т. Прокоповича, виявлення любові у мові. Мова має бути живою, неспокійною, жвавою, насичена

метафорами, алегоріями. Не останнє місце мають займати вигукки, заклинання, замовчування, сумніви, містити багатослівні фігури, повторення, подвоєння, виправлення, синоніми, риторичне запитання, персоніфікація тощо.

Оскільки любов полум'яна за своєю природою, то у певних випадках, зокрема, у разі використання її (оратором) із недоброю метою (збудження неблагочестивих пристрастей), вона “неблагочестива, надмірна, шкідлива”. А тому таку потрібно послабляти і стримувати. Т. Прокопович подає три можливі шляхи: “нечесну погасити, надмірну зменшити, а шкідливу змінити на користь”.

У першому випадку уявити предмет любові як некрасивий, у другому – подати як “найогидніше рабство”, у третьому – відпочити або перейнятися іншою справою.

У цьому зв'язку неабияку вагу, за Т. Прокоповичем, отримує предмет прагнення, оскільки останнє є нічим іншим, як “любов і бажання відчутного добра”. Відповідно до цього, у разі очікування добра любов може вважатися корисною, приємною і дорогою, у протилежному випадку (якщо любов спонукається жадобою, честолюбством) – корисливою і нікчемною.

“Оскільки людина, – продовжує Т. Прокопович, – очікує швидше майбутнього добра і уникає можливого лиха, треба застосовувати прийоми підсилення першого і упередження другого”. Такими засобами є надія і впевненість. Прищеплення цих почуттів, так само, як і любові, може бути досягнуто різними шляхами (історичними прикладами, зокрема), передусім мовними засобами, серед яких – використання у промові невеликих періодів, радісних вигуків, іронії, риторичні запитання, шумні фігури тощо.

Із почуттям любові, її природою, сполучаються такі почуття, як благородна заздрість: перша збуджує душу до власних зусиль задля досягнення чеснот, друга – скеровується бажаннями, аби інша людина витратила своє добро і такі чесноти, як мудрість, чесність і т. ін.

Відповідно до прийнятого Т. Прокоповичем поділу почуттів на два класи радість, втіха, задоволення і ненависть, обурення, гнів, подальший виклад зосереджується на докладнішому висвітленні причин вказаних почуттів та шляхів їх підсилення чи подолання.

Радість, на думку Т. Прокоповича, є душевне збудження, що спричиняється уявою отриманого добра, в разі надмірності уяви щодо досягнутого добра ми маємо стан, що позначається зазвичай щастям. На відміну від прагнення як вподоби неіснуючого, радість є насолода від досягнутого бажання.

Навпаки, ненависть – схильність душі до зла, яким останнє певний час вважається, або прагнення до чогось злого. Гнів, за

Арістотелем тлумачиться як хворобливе бажання помсти за реальну або намислену зневагу до себе чи своїх близьких. Разом з тим, у випадку несправедливого ставлення до об'єкта, який заслуговує на повагу, ми маємо справу із благородним гнівом. Завдяки такому гніву людина запобігає успіхам нечесних людей.

Протилежним радості почуттям є смуток або переживання людиною власних негараздів (або простий смуток), а з приводу відчуття чужого лиха такий смуток позначається співчуттям або милосердям.

Почуття можливої загрози спричиняє страх, а зневіра в уникненні її або у досягненні добра – розпач. Вказані почуття взаємопов'язані, оскільки те, що викликає страх є водночас причиною виникнення розпачі.

Вкрай негативним почуттям є почуття заздрості, або радощів з приводу чужого горя чи страждання з приводу чужого добра. Почуття безчестя (ганьби, неслави) з приводу зла, припущеного у минулому, теперішньому, можливо, і у майбутньому спричиняє виникнення сорому. Причиною виникнення сорому є, за Т. Прокоповичем, такі погані ознаки “нікчемної душі, як “вище цінити користь, ніж честь, не турбуватися про славу, безглуздо леститися, боятися говорити правду, надіятися на малу наживу та вдячність, відмовлятися від своєї думки, негідно служити, певна в'ялість тощо” [26].

У зв'язку із викладеним вище гадаємо цілком доречним нагадати, що створена вперше у вітчизняній психології Т. Прокоповичем вельми деталізована класифікація емоційних станів людини (зокрема таких, як любов, турбота, тривога, надія, впевненість, ревність, радість, ненависть, гнів, обурення, смуток, втіха, страх, жах, розпач, заздрість, сором, щастя, легкодушність, безсилля, байдужість, корисливість, безтурботність) лише у другій половині ХХ століття виокремилися у самостійний напрямок теоретико-експериментального дослідження, перспективність якого приваблює до себе усе більшу кількість сучасних психологів.

Неабиякий інтерес становить зміщений у розділі, що розглядається, невеличкий уривок про пам'ять та її тренування, який свідчить про першу спробу (принаймні, у вітчизняній психологічній думці) доведення можливості людини керувати власною психікою, в даному випадку пам'яттю. Для покращення пам'яті, а, отже, щоб уникнути забудькуватості, автор пропонує певні правила: по-перше, часто щось заучувати напам'ять, по-друге, обирати із тексту найважливіше і вибирати для цього відповідний термін (що раніше, що пізніше). При цьому краще розпочати тренування із запам'ятовування поетичних текстів, згодом ораторських, по-третє, запам'я-

товувати треба частини (а не суцільний текст), по-четверте, вивчати вголос, а не тихо, аби уникнути відволікання сторонніми думками чи подразниками, по-п'яте, обирати більш ранній час, як найкращий для запам'ятовування, проте пасує для цього і нічний час, коли зникає буденна метушня, нарешті, по-сьоме, усамітненість, аби уникнути сторонніх думок і мати можливість читати вголос.

Чимало слухних психологічних спостережень розпорошені у незавершеному тексті етики як наукової дисципліни, яка вперше була введена Т. Прокоповичем як самостійний розділ філософського курсу, а також у численних публікаціях (в тому разі і епістолярного жанру) Т. Прокоповича, психологічний зміст яких, сподіваємося, може істотно позначитися на створенні більш повної картини психологічного доробку як самого автора, разом з цим і вітчизняної психології початку XVIII століття в цілому.

“Намагаючись по-новому розв’язати основні психологічні питання, наші психологи, нагадував свого часу Г. С. Костюк, при цьому недооцінювали і передову ідейну спадщину дореволюційної психології ... Натомість “наша вітчизняна дореволюційна науково-психологічна думка мала свої оригінальні риси і давні матеріалістичні традиції. Її праці представники не тільки ставили на рівні сучасної світової психологічної думки, а й підносили вище за неї, збагачували її своїми ідеями. Вони були ініціаторами генетичного підходу до вивчення психіки, зокрема психіки дітей, відстоюючи матеріалістичне, гуманістичне тлумачення психічних властивостей людей. Своїми ідеями і психологічними працями вони зробили цінний вклад в ту майбутню, дійсно наукову психологію, яка твориться в нашій країні” [27].

Поза сумніву, що в шерензі значної кількості наших пращурів, яким сучасна психологія завдячує своїм здобутком, одне із визначальних місць посідає особа і психологічна спадщина Теофана Прокоповича. Остання, безперечно, не обмежується викладеними вище поглядами цього мислителя щодо емоційної сфери людини, її пам'яті і чеснот, але потребує осмислення значного обшару його суджень стосовно природи і призначення людини, яка і досі приховує від сучасного психолога чимало своїх таїн.

Примітки

[10] Титов Ф. Киевская Академия в эпоху полного расцвета (1701-1760-е гг..) // Титов Ф. Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915): Историческая записка. – Киев. Гопак, 2003. – С. 162/

[11] *Курс 1702/1703-1703/1704 навчальних років, викладач Христофор Чарнуцький*

Зміст:

Діалектика: “Manoductio ad logicam sive dialectica generosae juventuti ad rationalem philosophiam exporrecta et rectae rationis tramite in majorem primi et ultimi termini nostri Dei ter optimi maximi gloriam et ingentem stagiritarum utilitatem exemplis a peverendo patre Christophoro Czarnucki 97п/59 illustrata anno Aeternae Incarnatae Sapientiae 1702 septembris octavo” (“Підручник з логіки, або діалектика, що викладалось шляхетній молоді перед раціональною філософією на полі Києво-Могилянському рівною стежиною розуму, на більшу славу першої й останньої мети нашої – Бога, тричі найкращого, найбільшого – і висвітлене на велику користь люду стагіритського через приклади всечесним отцем Христофором Чарнуцьким в році Вічної Втіленої Мудрості 1702, 8 вересня”).

Логіка: “Organum Aristotelis seu aurea scientiarum clavis ad universam rationalis philosophiae portam assertionibus et disputationibus in collegio Kijovomohileano adornata ac generosis mentibus felicissime exporrecta Anno incarnatae sapientiae 1702 octobri die 23” (“Органон Аристотеля, або Золотий ключ наук до дверей універсальної філософії пізнання, прикрашений твердженнями й диспутами в Києво-Могилянській колегії, найласкавіше викладений шляхетним умам 23 жовтня 1702 року Втіленої Мудрості”).

Фізика: “Philosophia naturalis seu physica disputationibus in academo Kihovomohileani collegii ad majorem Dei Ter Optimi, Maximi gloriam et pretiosissimae Dei Parentis sanctorumque patronorum Rosiae nempe Antonii et Theodosii Pieczeriensium illustrata et generosis stasitis exporecta ab anno incarnati verbi 1703,14 maii usque ad annum 1704” (“Філософія природи, або фізика, через диспути в академічній Києво-Могилянській колегії на більшу славу Бога, тричі найліпшого й найбільшого, і найдорожчої Богородиці, і святих захисників Русі, а саме Теодосія й Антонія Печерських, висвітлена і благородним школярам викладена року Втіленого Слова 1703, 14 травня, і аж до 1704”).

Метафізика: “Philosophia ultranaturalis seu metaphysica disputationibus atque questionibus illustrata in Collegio Kijovomohileano anno incarnatae sapientiae 1704, die 7 Aprilis” (“Філософія надприродного, або метафізика, висвітлена через диспути і питання в Києво-Могилянській колегії року Втіленої Мудрості 1704, 7 квітня”).

[12] Курс Іларіона Ярошевицького

Назва:

“Cursus philosophicus doctrinam Aristotelis Stagiritae ea methodo, qua traditur in scholis complectens inchoatus sub R[everendissimo] P[at]re] Hilarione Jaroszewicki in collegio Kijovomohileano anno argumentati servi Dei Homini 1704 Die 8va Septembris” (“Філософсь-

кий курс, що охоплює доктрину Арістотеля Стагірити за тим методом, яким викладається у школах, початий під керівництвом усечеснішого отця Іларіона Ярошевицького в колегії Києво-Могилянській 8 вересня 1704 року, коли Людина стала Божою слугою”).

Зміст:

Діалектика: (без назви).

Велика логіка: “Philosophia universa in partes tres logicam scilicet, physicam et metaphysicam distributa Deo scientiarum Domino in personis trino in natura uni sacra, incarnatae Sapientiae parentis honori dicata” (“Загальна філософія, поділена на три частини, тобто логіку, фізику й метафізику, оскільки Бог Господь усіх наук в особах потрійний, у природі святій одинарний, на честь Вічної Втіленої Мудрості висловлена”).

[13] Курс Христофора Чарнуцького

Назва: (немає, наявна лише титульна сторінка логіки).

Зміст:

Логіка: “Philosophia rationalis universa seu Logica, disputationibus illustrata, Deo Ter Optimo Maximo consecrata, aeternae incarnatae sapientiae praeciosissimae parenti dicata anno Domini 1704” (“Загальна філософія пізнання, або логіка, прикрашена диспутами, присвячена Богові, тричі найліпшому і найбільшому, запропонована Родительниці Вічної Втіленої Найвитонченішої Мудрості року Господнього 1704” *Фізика:* “Philosophia naturalis seu physica disputationibus illustrata anno 1705 die 23 mai inchoata Kijoviae sub felicissimis auspiciis et magnis Rossiae luminibus nempe Barlaam Jasinski metropolita Kijoviensis Cathedrae Halicensis et totius Rossiae et Ioasapho Krokowski Thaumaturgi caeli pieczariensis Abbate Singularissimis Collegii Kijovo-Mohylaeani patronis” (“Філософія природи, або фізика, прикрашена диспутами, розпочата в Києві 23 травня 1705 року під покровом найщасливіших провісників і великих світочів Русі, а саме Варлаама Ясинського, митрополита Київського, Галицького й усієї Русі, і Йоасафа Кроківського, архимандрита чудотворного монастиря Печерського, єдиними покровителями колегії Києво-Могилянської”).

Метафізика: “Philosophia ultranaturalis seu metaphysica in Collegio Kijovomohileano anno incarnatae sapientiae 1706 Mai 6ta inchoata atque disputationibus illustrata” (“Філософія надприродного, або метафізика, в колегії Києво-Могилянській року Втіленої Мудрості 1706, 6 травня започаткована і диспутами прикрашена”).

[14] С.Р.Кагамлик, О.В.Матковський, З.І.Хижняк. Чарнуцький Христофор // Києво-Могилянська академія в іменах, ХЦІІ-

ХУІІІ ст.: Енциклопедичне видання / Упор.З.І.Хижняк; За ред. В.С.Брюховецького. – К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2001. – С. 583.

[15] Пелех П.М. Психологія в Київській академії в ХУІІІ ст. // Нариси з історії вітчизняної психології (ХУІІ-ХУІІІ ст.). Зб.ст.за ред.проф.Г.С.Костюка. – Київ: Радянська школа, 1952.

[16] Панибратцев А.В. Духовные академии в парадигме профессионального философского знания первой половины XVIII столетия / А.В.Панибратцев// Философский век. Альманах. Вып.2. Просвещенная личность в Российской истории: проблемы исторической антропологии. Материалы Международной конференции. – Спб., 1997. – С. 31-56.

[17] Рафаил Заборовский // www.drevo-info.ru.

[18] Литвинов В.Д. Прокопович (Церейський) Єлизар (Єлисей) Теофан / В.Д.Литвинов // Києво-Могилянська академія в іменах, ХVІІ-ХVІІІ ст.: Енциклопедичне видання / Упор.З.І.Хижняк; За ред. В.С.Брюховецького. – К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2001. – С.444-446; Литвинов В. Чи був Теофан Прокопович раннім Просвітником? // Київська академія. Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – Вип.2-3. – С.63-73; Нічик В.М.Феофан Прокопович. – М.:Мысль,1977. – 192 с.; Нічик В.М. Прокопович Єлисей (Єлизар)Теофан // Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник / Авт.кол. В.С.Горський, М.Л.Ткачук,В.М.Нічик та ін. –К.: Унів.вид-во “Пульсари”, 2002. – С. 164-166; Роменець В.А. Ф.Прокопович (1681-1736) // Роменець В.А. Історія психології епохи Просвітництва: навч.посібник, 1993. – С.418-430.

[19] *Курс, імовірно, 1706/1707-1707/1708 навчальних років, викладач Теофан Прокопович*

Назва:

“Philosophia peripatetica juxta numerum quatuor facultatum quadripertita continens logicam, physicam, metaphysicam et ethicam, tractata et tradita ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagiritae Kijoviae in Alma et Orthodoxa Academia Mohileana Annis 1707 et 1708” (“Перипатетична філософія, відповідно до чотирьох здатностей поділена на чотири частини, які містять логіку, фізику, метафізику й етику, вивчена і викладена відповідно до замислу короля філософів Арістотеля Стагірита в благодатній православній Могилянській академії у 1707 і 1708 роках”).

Зміст:

Вступ: “In unversam philosophiam prooemium” (“Вступ до загальної філософії”).

Логіка: “Philosophiae peripatheticae pars prima, in qua rationalis facultas sive ars logica pertractatur” (“Перша частина перипатетичної філософії, в якій викладається розумова здатність, або мистецтво логіки”).

Фізика: “Philosophiae peripateticae pars secunda, in qua scientia naturalis seu physica pertractatur. Anno 1707” (“Друга частина перипатетичної філософії, в якій викладається природна філософія, або фізика”).

Математика: “Duo primi et uberrimi rerum mathematicarum fontes arithmetica et geometria in gratiam studiosae roxolanae juventutis in Academia Kijovomohileana explicatae Anno Domini 1707” (“Два перші й найбагатоводніші джерела математичних речей, арифметика й геометрія, пояснені на благодать шкільної роксоланської молоді в академії Києво-Могилянській року Божого 1707”).

[20] Симчич М. *Philosophia rationalis* у Києво-Могилянській академії. Компаративний аналіз могилянських курсів логіки кінця ХУП – першої половини ХУІІІ ст. – Вінниця: О.Власюк, 2009. – 239 с.;

[21] Прокопович Ф. Промова про заслуги науки, що прирівнюються до заслуг зброї // Литвинов В.Д. Ідеї Просвітництва у працях Ф.Прокоповича. Філософська думка. – 1982. №1. – С.81.

[22] Прокопович Ф. Про розгляд почуттів // Феофан Прокопович. Філософські твори. – Т.1.– С.285.

[23] Там само. – С.286.

[24] Там само. – С.287.

[25] Там само. – С. 291.

[26] Там само. – С.335.

[27] Костюк Г.С. Радянська психологія за 30 років // Радянська школа. – 1947. – №5. – С.67.

In the article light up the looks of Feofana Prokopovicha in relation to maintenance of row of psychological educations and their function in the process of adjusting the man of own conduct

Keywords: senses, memory, aspiration, adjusting

Отримано: 21.06.2010